

DUŠAN TRÁVNÍČEK

VÝVOJ A ČINNOST ČESKOSLOVENSKÉ SPOLEČNOSTI ZEMĚPISNÉ ZA OSMDESÁT LET JEJÍHO TRVÁNÍ

80. výročí založení Československé společnosti zeměpisné je dobrou příležitostí k zpětnému ohlédnutí. Dává nám možnost připomenout si, z jakých kořenů vyrostla, jak se vyvíjela i jaký byl její význam pro naši geografii. Její vývoj lze rámcově rozdělit na tři hlavní období. První zahrnuje počátky a uzavírá se logicky koncem první světové války, kdy se naše geografie i Společnost začínají vyvíjet již v samotném státě. Druhé období si všímá vývoje mezi oběma světovými válkami; naše geografie se již zcela osamostatnila jako obor. Třetí a nejvýznamnější epocha začíná od roku 1945. Ta umožnila největší rozvoj naší geografie i Společnosti a umožnila jim podílet se na naší socialistické výstavbě.

Období od založení České společnosti zeměvědné až do skončení první světové války

Český národ, žijící od dvacátých let 17. století v poutech Habsburské monarchie, dostal první příležitost k volnějším vydechnutím teprve v době obrozenské. Po prvních náznacích buditeckých myšlenek a projevech se začaly objevovat i první snahy vědecké. Jejich výsledky posléze pronikly na veřejnost v člancích časopisů, které začaly vycházet.

O systematickém pěstování geografie se ovšem tehdy ještě u nás nedalo hovořit. Byly publikovány spíše jen ojedinělé příspěvky tohoto druhu. Mocnější popudy ke koncentraci vědecké práce se však projevily až v osmdesátých letech minulého století. V geografii je do značné míry vyvolaly pokroky, učiněné ve znalostech zemského povrchu, zejména geografické objevy a výzkumy, spojené ovšem zároveň s rozšiřováním koloniálního panství a exploatací nově ovládnutých území. Nadto vznik samostatné České Karlovy university v r. 1882 přispíval u Čechů k prohloubení vzdělání a umožňoval i výrazné rozšíření počtu odborně vzdělaných geografů.

To vše se odehrávalo v době, kdy po pádu rakouského absolutismu padesátých let a v souvislosti s rozvojem industrializace vznikala a brzy počtem i významem vzrůstala dělnická třída. A tak pak zvláště na počátku devadesátých let docházelo k mohutným zápasům sociálním, ale i národnostním a politickým. O politickém a kulturním ruchu zvláště na konci 19. století svědčí řada časopisů, které začaly vycházet v téže době jako náš Sborník. Byly to např. od r. 1895 Český časopis historický, od roku 1897 Národopisný sborník českoslovanský a od r. 1899 Slovanský přehled.

Předchůdcem našeho Sborníku se stal Zeměpisný sborník, který začal vycházet v Ottově nakladatelství r. 1886 pod redakcí Řežábkovou jako měsíčník. Nenalezl

však ještě vhodnou a připravenou půdu pro své poslání, takže po třech letech zanikl. Bylo jasné, že pravidelně vycházející časopis se musí opírat o pevně organizovanou společnost, která převezme do své péče jeho vydávání.

Čeští zeměpisci, respektive posluchači zeměpisu měli tehdy svůj vlastní odbor při Historickém klubu. Podobné středisko vytvořil Jindřich Metelka pro středočeské učitele zeměpisu při Ústředním spolku českých profesorů v Odboru pro školský zeměpis. Ten pak občas pořádal metodické zeměpisné konference. Obě tato střediska se stala základem, z něhož vyrostla Česká zeměvědná společnost. O její založení se svými zkušenostmi, organizačními schopnostmi i nadšením nejvíce zasloužil Jindřich Metelka. Společnost měla podle paragrafu č. 1 svých stanov „pěstovat zeměvědu ve všech oborech jejích se zvláštním zřetelem k zemím Koruny České po stránce vědecké i praktické“. Po schválení stanov byla svolána 1. května 1894 do Městanské besedy v Praze ustavující valná schůze; zahájil ji Karel Kořistka. Na ní byly přijaty stanovy, určen členský příspěvek a zvolen i první výbor v čele s profesorem Janem Nepomukem Woldřichem. Tento výbor vytkl jako svůj hlavní úkol zajištění vydávání Sborníku České společnosti zeměvědné. První řádná valná schůze Společnosti se konala 20. října 1894. Prof. Woldřich ve svém úvodním projevu zdůraznil nezbytnost samostatné zeměvědné společnosti kromě Akademie a Královské české společnosti nauk.

První číslo Sborníku vyšlo již v listopadu 1894 za redakce Metelkovy a Frejlahovy. Sborník měl vycházet pětkrát ročně. První ročník tak byl ukončen r. 1895. Redakce zamýšlela, aby jeho obsah tvořily „rozpravy“, přednesené na schůzích Společnosti, dále „obzor vědecký“, tj. články o důležitých zeměpisných otázkách, „stati z dějin geografie, životopisy“, „drobné zprávy“, dále recenze českých zeměpisných prací a zprávy o Společnosti. Od počátku vydávání Sborníku se počítalo s jeho výměnou za cizí publikace. Zpočátku naše Společnost navázala styky s jedenácti zahraničními obdobnými společnostmi, později s devatenácti.

Brzy se na valných schůzích České společnosti zeměvědné začaly objevovat podnětné návrhy pro její činnost. Většina z nich se však mohla realizovat teprve mnohem později: sestavení geografické bibliografie, založení sbírky starých českých geografik, vydávání novodobé vlastivědy. Podnětný Metelka se r. 1911 vzdal tajemnictví ve Společnosti, neboť byl zcela zaměstnán úkoly pro české menšinové školství. Také v redakci Sborníku, kde sám redigoval 5.—12. ročník, přestal od 17. ročníku zcela pracovat. V r. 1898 opět na Metelkův návrh vzal na sebe výbor Společnosti obrovský úkol — připravit vydání velkého atlasu po odborné stránce; vydat jej mělo Ottovo nakladatelství. Vzorem byl atlas Debesův. V desetičlenné redakční radě atlasu byl vedle Metelky jmenován také pozdější hlavní redaktor tohoto atlasu František Machát. První číslo atlasu vyšlo v červnu 1901, druhé pak hned nato v září téhož roku. Vydávání tohoto atlasu se potom stalo vedle vydávání Sborníku a spolkového života hlavním úkolem Společnosti. I tak však postupovalo velmi pomalu. Metelka si ponechal jen dohled nad redakcí atlasu.

Období mezi oběma světovými válkami

Průběh první světové války, hlavně však Velká říjnová revoluce přinesly řadu politických a společenských změn, mezi nimi i vznik našeho samostatného státu. Tyto změny našly ohlas i v činnosti naší Společnosti. Změna názvu na Československou společnost zeměpisnou, schválená mimořádným valným shromážděním dne 1. prosince 1920 nepřinášela jen nové pojmenování, ale vyjadřovala zároveň i změnu obsahovou v činnosti Společnosti, jejíž působnost se i teritoriálně rozšířila z území historických zemí také na Slovensko. Změnily se proto i její sta-

novy. Také obsahově byl nový název „zeměpisná“ výstižnější než dřívější „zeměvědná“. Činnost geologů ve Společnosti včetně jejich organizování v ní pozvolna v první polovině dvacátých let ustávala. Založení universit v Brně a v Bratislavě, na nichž se začala pěstovat i geografie, mělo za následek i fakt, že Praha přestávala být výhradním střediskem geografického bádání u nás a obdobně tomu bylo i v životě naší Společnosti. V tomto směru bylo konečně významným krokem i založení tehdejšího Odboru čs. společnosti zeměpisné v Brně roku 1924. V téže době se po založení přírodovědeckých fakult začíná v geografii a tím i ve Společnosti podstatně více uplatňovat přírodovědecká složka. Na druhé straně se však více uplatňovala i společenskovědní složka naší disciplíny, reprezentovaná zakladatelem naší ekonomické geografie Viktorem Dvorským.

Naproti tomu se začalo uvolňovat úzké spojení geografie s historií, dané dříve i tím, že se oba předměty studovaly ve společné kombinaci na filosofických fakultách. Možnost tohoto studia zůstala sice zachována i nyní v mezifakultním spojení, avšak ne výlučná, naopak se zvyšoval zájem o studium geografie s tehdejšími přírodopisem. Všechny tyto změny a nový vývoj našly pochopitelně odlesk i v činnosti Společnosti. Ta se již neomezovala jen na přednášky a poměrně velmi skromnou činnost ediční. Počet geografů vzrůstal kvantitativně, navíc však byl hlavně patrný i růst kvalitativní. Pořádaly se exkurze, prohlubovala se badatelská činnost, upouštělo se od ryze popisného stylu v písemných pracích. Sdělovaly se a probíraly výsledky samostatných systematických výzkumů v přírodě i ve sféře antropogeografické. Oboje nalézalo skloubení v regionálně geografickém zpracování. Historickou geografii pěstoval z geografů jen Bohuslav Horák v Brně. Zde byla škoda, že nedošlo k navázání užších a koordinovanějších vědeckých kontaktů s pražskými historiky, bádajícími a publikujícími na příbuzném historicko-vlastivědném poli. Jako významný přínos tohoto období lze považovat i častější vzájemný styk geografů právě na půdě naší Společnosti. V přednáškách a diskusích se zkušenosti i poznatky jen prohlubovaly a rozšiřovaly.

V prvním stadiu tohoto období se Společnosti podařilo r. 1924 dokončit vydávání Ottova zeměpisného atlasu, jehož posledním redaktorem byl Frant. Machát. V tomto období pokračovalo i vydávání rozsáhlejších prací ze Sborníku v Knihovně Čs. společnosti zeměpisné, zahájené z Metelkova popudu již v r. 1903. Do roku 1928 tak vyšlo 12 svazků. K obnovení Knihovny pak došlo až v roce 1945. Do roku 1950, kdy definitivně zanikla, vyšlo ještě dalších pět svazků, tentokrát však již samostatných studií, předtím ve Sborníku neotisknutých. Obdobnou edicí byly i Spisy odboru Čs. společnosti zeměpisné v Brně, vycházející od roku 1930 do roku 1950 ve třech řadách.

Vědecká činnost členů Čs. společnosti zeměpisné se nejlépe odrážela na stránkách Sborníku. První tři poválečné ročníky se projevovaly určitou stagnací, danou však také řadou změn a organizační činností členů. Avšak již r. 1922 se začínalo otvírat nové období, které bylo pro rozvoj naší geografie nesporně významné. Na stránkách Sborníku se trvale odmlčovali geologové a botanici, zato se však začala projevovat zvýšená aktivita fyzických geografů, publikujících výsledky svých terénních výzkumů. Publikovali i ekonomičtí geografové, i když ve srovnání stěží z poloviny s fyzickými. Ve třicátých letech tomu bylo obdobně. Méně se v té době na stránkách Sborníku uplatňovali kartografové. Václav Švambera budoval Státní sbírku mapovou a chystal se spolupracovníky monumentální edici Monumenta Cartographica Bohemiae, která se pak realizovala v letech 1930—1936. Kromě toho roku 1935 vyšlo v nakladatelství Orbis monumentální kartografické dílo Atlas republiky Československé.

Závěr dvacátých let přinesl nejen československé geografii, ale i Čs. společ-

nosti zeměpisné citelné ztráty. R. 1928 tragicky zemřel Jiří Václav Daneš a o rok později zákeřný nápor nemoci natrvalo vyřadil z činnosti také Viktora Dvorského.

Období od r. 1930 až do počátku druhé světové války snad nejvýrazněji charakterizovaly sjezdy československých geografů. Do r. 1937 se uskutečnily celkem čtyři. Společnost začala ve srovnání s jinými zeměmi tyto sjezdy organizovat poměrně velmi pozdě. Předtím se geografové doma zúčastňovali ve vlastní sekci „zeměvěda“ pravidelně sjezdů českých přírodovědců a lékařů, později pak i sjezdů slovanských geografů. První z nich proběhl r. 1924 v Praze.

Národní sjezdy zeměpisné měly pro další rozvoj československé geografie i Společnosti značný význam. Přispívaly nejen k vzájemnému poznávání geografů a výměně vědeckých názorů, ale v rezolucích, vzešlých ze sjezdových jednání, dávaly i podněty k další práci a usměrňovaly ji. Také sjezdové exkurze, podnikané pravidelně do okolních oblastí sjezdových jednání, dávaly účastníkům sjezdu možnost prakticky se seznámit s některými výklady přímo v terénu. Počet účastníků na sjezdech projevoval vzestupnou tendenci. Brněnský sjezd se soustředil na problémy, spojené s rozdělením Karpat, na pojmové názvosloví, pomístní názvy, sestavení programu geomorfologické práce v Československu, na otázky československého regionalismu a na řešení některých kartografických problémů. — Druhý sjezd v Bratislavě vyústil v některé závažné požadavky, které měly dát hlavní linii další geografické práci u nás. Tak se měly pro geografické účely soustavně pořizovat letecké snímky, navrhovalo se rozšíření sítě horských meteorologických stanic na Slovensku ve výši 2000 m a zřízení stálé meteorologické stanice a horské observatoře na některém z tatranských vrcholů. Větší pozornost se měla věnovat sídelně geografickým problémům. Účastníci sjezdu měli možnost poznat jižní Slovensko.

Třetí sjezd, konaný r. 1935 v Plzni, doplňovala kromě exkurzí i výstava světové kartografie. Jednání fyzicko-geografické sekce vyústilo již v konkretizovaný požadavek předchozího sjezdu, aby totiž byla zřízena observatoř na Lomnickém štítu. Požadovalo se také sjednocení pracovníků k řešení otázky podnebních změn v Čs. národním komitétu pro studium klimatických změn u nás. Také tento sjezd věnoval pozornost sídelně-geografickým otázkám. Ve vývoji sídel se kladl důraz na dynamické hledisko a na příčinnou závislost sídel na ekonomickém prostředí. Obdobně jako v Bratislavě se i zde uskutečnila exkurze do plzeňského okolí.

Již za dva roky se uskutečnil čtvrtý sjezd československých zeměpisců v Olomouci, spojený s exkurzí po Hané. Sjezd měl bohatou tematickou náplň, proběhl v šesti sekcích. Navázal na jednání předchozího sjezdu, zdůraznil však dynamickou metodu ve vědecké práci a požadoval i zaměření geografické tematiky na potřeby praxe a prvně upozornil i na význam statistiky v ekonomicko-geografickém bádání.

Sjezdy geografů se vžily a zapustily své kořeny tak, že již rok před Olomouckým sjezdem došlo k vypracování stanov těchto sjezdů, publikovaných ve Sborníku Československé společnosti zeměpisné. Brzy nato již přišlo období nacistické okupace a perzekuce, jichž nezůstali ušetřeni ani naši geografové. Uzavření vysokých škol pochopitelně zanechalo stopy i v činnosti naší Společnosti, jež začala stagnovat. Sborník sice vycházel až do listopadu 1944, ale úroveň jeho obsahu značně poklesla. Bylo možno publikovat jen práce nepersekvovaných badatelů a kromě toho ještě jen ty, jejichž obsah nebyl v rozporu s nacistickou ideologií.

Knihovna Československé společnosti zeměpisné, která získala již od svého založení řadu cenných publikací, nenašla ani za celé období od r. 1920 důstojné umístění.

V celém tomto období se na práci ve Společnosti již podíleli značnou měrou i vysokoškolští pracovníci.

Vývoj Československé společnosti zeměpisné po roce 1945

Osvobození Československa Sovětskou armádou a národní a demokratická revoluce umožnily i plné obnovení činnosti našich geografů a jejich Společnosti. Ti se pak po únoru 1948 navíc zapojili ještě svou prací do socialistického budování své vlasti.

Padesáté výročí založení Společnosti sice připadlo ještě do doby okupace, takže je nebylo možno ani vzpomenout, natož důstojně oslavit, ale padesátý svazek Sborníku začal vycházet již v nově osvobozené vlasti. Ještě příliš však nesl pečť uplynulého období. Potvrzovaly to i publikované nekrology geografů, kteří se stali obětmi nacistického běsnění. Brněnští geografové sdíleli tento tragický osud zvláště velkým podílem. I v činnosti Čs. společnosti zeměpisné se tak začal tíživě projevovat nedostatek geografů mladší generace. Stagnace, vyvolaná zásahy okupačních orgánů, se začala nyní ukazovat v plné míře. Z řad geografů odešlo mnoho i přirozeným úmrtím, zejména ze starší generace. Násilné uzavření vysokých škol znemožnilo přípravu jejich nástupců. A tak po válce nezbývalo než co nejrychleji napravit toto neradostné dědictví.

Organizačně život Společnosti zůstával omezen stále jen na Prahu a na Brno, kde pokračoval ve své činnosti r. 1924 založený Odbor, a od roku 1946 i na Bratislavu. Tam byla založena Slovenská zeměpisná spoločnosť.

V činnosti Čs. společnosti zeměpisné se navázalo i na tradice předválečných zeměpisných sjezdů. Po desetileté přestávce se sešel pátý sjezd československých zeměpisců ve dnech 29. října—1. listopadu 1947 v Praze. Časově byl poměrně krátký. Dlouhá odmlka od posledního z Olomouce nahromadila mnoho námětů a problémů. Krátká doba trvání sjezdu byla naplněna řadou intenzivních jednání, přednáškami ze všech geografických oborů, jakož i exkurzemi do vědeckých ústavů, jejichž činnost úzce souvisela s geografii, dále do průmyslových závodů a také dvoudenní exkurzí do nově osídlených oblastí v severozápadních Čechách. Vlastní sjezdová jednání proběhla ve čtyřech sekcích: historický zeměpis a kartografie, fyzický zeměpis a biogeografie, antropogeografie, školská geografie.

V dalších letech potom některé podniky Společnosti doznaly změny. Tak např. Spisy společnosti, v nichž po druhé světové válce začaly vycházet rozsáhlejší samostatné práce členů Společnosti nebo konečně i Spisy odboru Čs. společnosti zeměpisné v Brně, přestaly od r. 1950 vycházet. Přispěla k tomu i nová organizační opatření, jako vznik Přírodovědeckého nakladatelství, které však po krátké existenci vplynulo do nově založeného „Nakladatelství Československé akademie věd“. Tyto reorganizace měly za následek i opožděné vydání dvou ročníků Sborníku (1951, 1952), které vyšly ve formě knižní edice. V téže době se Československá společnost zeměpisná snažila hledat i nové formy práce, rozšířit okruh zájemců o její práci, zintenzívnit přednáškovou činnost, mnohdy i populární formou a tím, že členové Společnosti referovali přímo osazenstvu jednotlivých závodů. Navíc byla koncem roku 1952 založena v Praze Komise pro zeměpis slovanských zemí, která se měla hlouběji zabývat nejen studiem slovanských, ale zároveň všech lidově demokratických států.

V organizaci Československé společnosti zeměpisné došlo k řadě změn, zvláště když koncem r. 1952 vznikla vrcholná vědecká instituce — Československá akademie věd. V průběhu dalších let byla k ní přičleněna řada dosavadních vědeckých společností, a to jako výběrových. Mezi nimi byla i naše Společnost. Tím se Čs. společnost zeměpisná dostala r. 1956 na nový právní i hmotný základ.

V r. 1958 byly pak vypracovány i nové stanovy. Čs. společnost zeměpisná se stala dobrovolným, vědeckým, ale výběrovým sdružením vědeckých a odborných pracovníků v oborech geografických věd. Její úkoly mají sloužit k podněcování a pěstování vědecké a výchovné práce, zejména se zřetelem na potřeby výstavby socialismu a rozvoj vědy. Situace knihovny Společnosti zůstávala i nadále neутěšená, pokud šlo o umístění. Knihovna získávala výměnou za Sborník často velmi cenné publikace ze zahraničí. Případlo jí také mnoho svazků z knihoven některých zemřelých členů Společnosti. Důstojné umístění pro knihovnu však stále nebylo možno nalézt. Bylo to škoda i proto, že její svazky mohly dobře sloužit k studijním účelům i pro širší veřejnost. Řada načrtnutých změn měla za následek, že šestý sjezd československých zeměpisců byl odkládán a uskutečnil se téměř po osmileté přestávce v červnu 1955 na zámku ve Smolenicích u Trnavy. Jeho hlavní heslo znělo „Pomoc geografie při výstavbě hospodářství v Československu“. Zúčastnili se ho také zástupci ministerstev, vědeckých ústavů, plánovacích složek a pochopitelně i zástupci ČSAV a SAV. Základní přednášky za jednotlivé obory proběhly v plénu, další zasedání pak probíhala paralelně ve dvou sekcích, první pro fyzickou geografii a kartografii, druhé v sekci pro hospodářský a historický zeměpis. Na sjezdu byla přijata řada usnesení, ale jejich realizování se pak značně protahovalo a některé body se nespĺnily vůbec. Kromě jiného bylo na sjezdu navrženo založení Geografického ústavu ČSAV, vypracování Geografického terminologického slovníku a pořádání sjezdů vždy po dvou letech.

Rok předtím oslavila Společnost 60 let svého trvání. Roku 1957 se sešel sedmý sjezd čs. zeměpisců v Brně. V plénu byly na něm předneseny referáty o výzkumech a publikačním stavu hlavních geografických oborů. Další jednání se pak jako obvykle uskutečnila v sekcích. Celkově se ukázalo, že většina geografů pracuje na drobných úkolech. Sjezd také konstatoval, že po zrušení geografických kabinetů ČSAV stále ještě nebyl zřízen Geografický ústav ČSAV, o němž se hovořilo již na předcházejícím sjezdu ve Smolenicích. Vzešla řada námětů pro organizaci dalších sjezdů. Mnohé z nich se pak realizovaly. Ukázalo se jako vhodné uspořádat vždy přehledné přednášky o okolí a o místě konání sjezdu. Hlavní referáty o stavu bádání v jednotlivých oborech je vhodné doplnit i výstavou dokladů, především mapových, obrazových, respektive i publikací, nejlépe v rámci sjezdové výstavy. Další referáty by měly aspoň v hlavních rysech načrtnout současný stav dílčích geografických disciplín, případně i jednotlivé problematiky spolu s vytyčením požadavků na program domácího studia nebo výzkumu. Dílčí přednášky z jednotlivých disciplín se mají přednášet jen ty, které řeší nějaký problém nebo přinášejí metodickou novinku.

Další sjezd v pořadí již osmý, se konal koncem června a začátkem července 1959 v Opavě. Kromě zásadních referátů z jednotlivých oborů se uskutečnila sjezdová jednání v šesti sekcích: slezská, fyzický zeměpis, kartografie, historický zeměpis, hospodářský zeměpis, školský zeměpis.

Opava se stala sídlem první z poboček Čs. společnosti zeměpisné, organizačně budovaných podle nového organizačního řádu Čs. společnosti zeměpisné při ČSAV ze dne 14. ledna 1955. Tento řád změnil statut Společnosti potud, že v jejím čele stojí ústřední výbor, který může ve vhodných střediscích utvořit pobočky jako vnitřní složky Společnosti. Pracovně to umožnilo určitou decentralizaci, která může pomoci k intenzivnější činnosti a vést k účelnému soutěžení. Do vlastní práce ve Společnosti se mohla zapojit větší řada geografů, především středoškolských učitelů geografie, pro něž byla střediska nově založených poboček dosažitelnější než Praha nebo Brno. A tak v r. 1956 vešla v život pobočka Praha, když činnost ÚV Čs. společnosti zeměpisné v Praze nabyla povahy vrcholného řídi-

cího orgánu Společnosti pro České země. O rok později se dala do práce pobočka v Opavě, která v roce 1969 přenesla své sídlo do Olomouce. V r. 1959 vznikla Východoslovenská pobočka v Prešově, spadající však do působnosti Slovenské zeměpisné společnosti, právě tak jako Speleologická pobočka v Liptovském Mikuláši, založená o rok později. V r. 1961 vznikly další dvě pobočky v Čechách, a to v Plzni a v Ústí nad Labem. Pak následovalo v r. 1964 založení Pedologické pobočky v Bratislavě, r. 1966 Středoslovenské v Banské Bystrici a konečně r. 1967 nejprve místní skupiny, ale ještě koncem téhož roku pobočky v Českých Budějovicích. Jako poslední vznikla r. 1972 pobočka v Hradci Králové.

Prohloubení geografické tematiky, specializace jednotlivých členů a také vyhraněnost jejich zájmů našla v dalších letech odraz i na půdě Čs. společnosti zeměpisné. Začínala se měnit náplň její činnosti, povšechně volené přednášky v době konkurence rozhlasu, filmu i televize již tolik nepřitahovaly a navíc umožňovaly spíše jen pasivní činnost členstva. Proto také Čs. společnost zeměpisná začala hledat nové formy práce, nové možnosti aktivnějšího uplatnění svých členů, jejichž počet i kvalifikace vzrůstaly zvláště od doby, kdy se Společnost stala výbĕrovou.

A tak se od r. 1966 začalo i v intencích presidia ČSAV a vědeckého kolegia geologie-geografie přistupovat k budování odborných skupin, organizovaných ve třech stupních jako ústřední, oblastní nebo místní. Z ústředních skupin byly založeny pro ekonomickou rajonizaci, pro klimatologii, pro historickou geografii, pro dějiny zeměpisu a objevných cest (tyto dvě pak v r. 1974 splynuly), pro školský zeměpis a pro aplikovanou geografii.

Teritoriálně vznikla možnost utvoření tzv. místních organizací, podléhajících vždy příslušným pobočkám. V Čechách to byly původně místní skupiny v Českých Budějovicích a v Hradci Králové, které se postupně vyvinuly v samostatné pobočky, na Moravě vznikla řada místních skupin od r. 1966 při pobočce Brno, a to v Břeclavi, v Jihlavě (později zanikla), v Kroměříži, v Uherském Brodě a posléze r. 1971 v Gottwaldově, na Slovensku v Košicích, v Popradě a v Trnavě. Tyto místní skupiny se začaly opírat především o pobočky, k nimž příslušejí.

Společnost se snažila jak při ústředí, tak i v jednotlivých pobočkách pro své členy uspořádat řadu exkurzí nejen v Československu, ale i do zahraničí, především do socialistických států. Většina z nich byla odborně dobře připravena a spojena i s podrobným výkladem na jednotlivých lokalitách přímo v terénu. O přednášky s exkurzními poznatky byl mezi členy značný zájem, právě tak jako o některé přednáškové cykly, např. v Praze o tematický okruh věnovaný vývoji našeho hlavního města nebo akce, překračující rámec pobočky, jako byly konference učitelů zeměpisu Západočeského kraje, pořádané pobočkou v Plzni a konference učitelů zeměpisu Jihomoravského kraje, svolané ve spolupráci s odborem organizace školství KNV v Brně a s krajským pedagogickým ústavem či semináře pořádané při příležitosti Komenského Uherskobrodských dní a v neposlední řadě jistě symposium, konané k 30. výročí umučení významných brněnských geografů v říjnu 1972, na němž se pobočka Brno spolupodílela. Pracovní činnost Západočeské pobočky se hned od jejího založení rozdělila do odborných skupin: regionální geografie, fyzické geografie, ekonomické geografie, matematického zeměpisu a kartografie a školské geografie, později i tzv. Plzeňské skupiny.

Od r. 1956 se také přední představitelé Čs. společnosti zeměpisné stále ve větším počtu zúčastňovali mezinárodních geografických kongresů. Poznatky, které tam získávali, jednak publikovali na stránkách Sborníku, jednak předávali širšímu fóru geografů v řadě odborných i speciálních přednášek.

Po připojení Čs. společnosti zeměpisné k ČSAV vzrostl i rozsah Sborníku.

Ten však byl mnohdy podmíněn i aktivitou příspívatelů a často ani dost podrobně nevyličil všechny akce.

Nová organizace Společnosti se postupně začala vžívat a projevovala se především v dobrém vedení a systematicky předem připravované náplni dalších sjezdů čs. zeměpisců. Jejich pořádání začaly nyní na sebe střídavě přebírat jednotlivé nové pobočky. Pevnější tematický řád sjezdů, nastíněný v r. 1957 v Brně, se začal nyní čím dále tím více uplatňovat při dalších sjezdech.

Devátý sjezd pořádala v r. 1962 pobočka v Ústí nad Labem a za místo konání zvolila lázně Teplice v Čechách. Vůdčí motto sjezdu znělo „Zeměpis, pomocník při budování ČSSR“. Kromě základních referátů z jednotlivých oborů zasedalo celkem šest sekcí: severočeská, fyzicko-geografická, ekonomicko-geografická, historicko-geografická a kartografická, školská. Z přijatých sjezdových rezolucí je třeba zdůraznit opětovaný požadavek zpracování geografického terminologického slovníku, fyzicko-geografické rajonizace Československa a uskutečnění komplexního geografického výzkumu menších vybraných oblastí za spoluúčasti místních zeměpisných pracovníků. V průběhu tohoto se také prvně sešlo na základě usnesení ÚV Československé společnosti zeměpisné i valné shromáždění, spojené s volbou nového ústředního výboru na tříleté období. Stalo se tak proto, že právě na sjezdech bývá obvykle shromážděn největší počet členů Společnosti. Toto opatření se osvědčilo a rovněž na dalších sjezdech se konaly volby do ÚV Československé společnosti zeměpisné.

Jubilejní 10. sjezd čs. zeměpisců se sešel na podzim 1965 v Prešově. Zaměřil se především na problémy, týkající se východního Slovenska, dále na otázky geografické rajonizace a na úlohy školské geografie. Úvodem vyslechli účastníci jako obvykle hlavní referát o vývoji československé geografie v mezsjezdovém období. Nejvýznamnějším faktem bylo nepochybně zřízení Geografického ústavu CSAV se sídlem v Brně r. 1963 a dále dokončení Atlasu Československé socialistické republiky v r. 1965, který pak vyšel rok nato. Další hlavní referáty se zaměřily na rajonizaci. Jednání pak pokračovalo ve čtyřech sekcích: východní Slovensko, geografická rajonizace, školská geografie, příspěvky ke studiu malých oblastí. Značný počet zahraničních účastníků s dodatečně přihlášenými referáty pak přispěl ke zřízení páté, tzv. zahraniční sekce. Sjezd přispěl některými referáty k poznání možnosti hledání nových směrů a cest k využití geografie v praktickém životě. Sjezd zdůraznil i význam výzkumu malých oblastí, jakož i komplexního geografického výzkumu oblastí Československa.

Koncem června a začátkem července 1969 se konala jednání 11. sjezdu čs. geografů v Olomouci. Úvodem byla opět podána zpráva o vývoji československé geografie od minulého sjezdu, dále se účastníci seznámili s novými geografickými charakteristikami Severomoravského kraje a s komplexním fyzicko-geografickým výzkumem v Československu. Další jednání pak probíhala ve dvou sekcích, a to pro fyzickou geografii a kartografii a pro hospodářskou geografii. V rámci sjezdu v Olomouci došlo také kromě volby nového ústředního výboru Společnosti i k vyhlášení federalizace Čs. společnosti zeměpisné při ČSAV. Formálně byla založena Česká společnost zeměpisná, kdy Slovenská zeměpisná společnost samostatně pracovala již od roku 1955. Ovšem již na sjezdu v Českých Budějovicích r. 1972 vzalo členstvo na vědomí, že na základě pokynů komise pro vědecké společnosti při ČSAV se Společnost vrací k dřívějšímu názvu Československá společnost zeměpisná, ale s působením jen na území Čech a Moravy. Zástupci Slovenské zeměpisné společnosti proto také nejmenovali do Čs. společnosti zeměpisné svého zástupce. Olomoucký sjezd přijal řadu usnesení, v nichž mnohdy navázal na některé z rezolucí dřívějších sjezdů. Na základě předloženého

návrhu pobočky Praha doporučil ustavit redakční radu a zahájit přípravy k vydání Geografického terminologického slovníku péčí Společnosti. Doporučovalo se také získat vhodnou místnost pro umístění knihovny Společnosti. Protože přes veškeré úsilí nebylo možno v Praze najít potřebné prostory, bylo v r. 1974 rozhodnuto umístit tuto knihovnu v areálu Geografického ústavu ČSAV v Brně, kde knihovna konečně najde důstojné umístění. Nově zvolený ústřední výbor pak v průběhu svého funkčního období vzal z dřívějších usnesení v úvahu všechna, která se týkala vyučování zeměpisu na školách, usnesení o zpracování terminologického slovníku, jakož i usnesení o komplexním geografickém výzkumu malých oblastí ČSSR. Jinak byla základní pracovní náplní Čs. společnosti zeměpisné činnost v pobočkách. ČSSZ věnovala také velkou pozornost akcím, zaměřeným k 50. výročí založení KSČ. Slavnostní schůze ÚV ČSSZ, věnovaná tomuto výročí se konala v budově presidia ČSAV v Praze 19. května 1971. ÚV ČSSZ pak projednal jednak v předsednictvu, jednak v plénu ÚV závěry 14. sjezdu KSČ.

V souvislosti s konsolidačním procesem pak došlo k některým funkčním změnám v ústředním výboru Československé společnosti zeměpisné, zvoleném na sjezdu v Olomouci. — Mnoho členů ČSSZ se stalo lektory Socialistické společnosti pro vědu, kulturu a politiku, někteří se zapojili jako poslanci v různých zastupitelských orgánech a jiných socialistických institucích. — Ústřední výbor ČSSZ začal rozšiřovat styky s obdobnými společnostmi v socialistických zemích. Pražská pobočka nově navázala spolupráci s Planetáriem a dále s Orientalistickou společností a s Náprstkovým muzeem.

Dvanáctý sjezd českých geografů se uskutečnil v Českých Budějovicích ve dnech 2.—6. července 1972. Jednání bylo zahájeno zásadním úvodním sjezdovým referátem „Rozvoj české geografie v letech 1969—1972 mezi 11. a 12. sjezdem České společnosti zeměpisné“. Ten dal podnět k řadě významných usnesení sjezdu. Sjezdové referáty se zaměřily především na otázky životního prostředí. Další referáty byly předneseny ve dvou sekcích, a to pro školskou geografii a v rybníkářsko-jihočeské. Sjezd doplnila fyzicko-geografická exkurze do oblasti Novohradských hor, respektive ekonomicko-geografická, spojená s prohlídkou průmyslových závodů v Českých Budějovicích a okolí. Speciální exkurze se pak ještě uskutečnila do oblasti jihočeských rybníků.

Také na Českobudějovickém sjezdu se konalo valé shromáždění Československé společnosti zeměpisné. Zvláště kladně se hodnotilo splnění usnesení předcházejícího sjezdu, oživení činnosti poboček, práce na Geografickém terminologickém slovníku a činnost komise pro školskou geografii. Zároveň byl zvolen nový výbor, jehož členy se stali osvědčení pracovníci ve Společnosti a zároveň i významní zástupci jednotlivých geografických disciplín. Přihlédlo se i k teritoriálnímu zastoupení. Pro další práci dostal nový výbor do vínku usnesení, vypracované návrhovou komisí, otištěné pak v plném znění ve Sborníku Čs. společnosti zeměpisné r. 1973. Usnesení dávalo novému výboru možnost dále kvalifikovat práci ústředí a poboček a zaměřit činnost geografů na spolupráci v oblasti integrovaných výzkumných úkolů v rámci socialistických zemí a i v rámci ČSSR rozvíjet nové směry v oblasti vědecko-badatelského plánu a plánů rezortních. Dalším z úkolů je nutnost věnovat pozornost rozpracování filosofických a teoretických otázek marxistické geografie a přispívat tak k formování vědeckého světového názoru. S tím souvisí i koncepce Sborníku Československé společnosti zeměpisné, aby splnil úkoly, vyplývající ze 14. sjezdu KSČ a sloužil svým odběratelům.

Zájem Československé společnosti zeměpisné je také zapojení široké veřejnosti geografů do spolupráce na řešení aktuálních geografických problémů. Do těchto úkolů se mohou vhodně zapojovat podle místních poměrů i jednotlivé pobočky,

odborné skupiny, místní organizace, krajské pedagogické ústavy apod. Práce ve Společnosti se tak přenáší stále více do těchto organizací. A v tom právě nastává v činnosti Československé společnosti zeměpisné kvalitativní i kvantitativní změna. ÚV ČSSZ za spolupráce odborné skupiny pro školskou geografii usiluje o zlepšení stavu a obsahu výuky geografie na středních školách.

Činnost poboček je vcelku dobrá; i do ní pronikly zásady ideového a politicko-výchovného působení.

Úkoly, které Československá společnost zeměpisná nyní řeší, jsou úzce spjaty se životem, zaměřeny na potřeby naší ekonomiky, respektive nejnověji na úsilí po zlepšení našeho životního prostředí.

THE DEVELOPMENT AND ACTIVITY OF THE CZECHOSLOVAK GEOGRAPHICAL SOCIETY IN THE EIGHTY YEARS OF ITS EXISTENCE

The development of the Czechoslovak Geographical Society can be divided into three main periods: the first is concluded by the end of World War I, the second is finished after World War II. The third and the most important epoch, continuing the second one, is the contemporary period.

The Period of 1894—1918. On May 1, 1894, the Czech Society of Geography and Geology (Česká zeměvědná společnost) was founded. Its main task was issuing the Journal of the Czech Society of Geography and Geology.

The Period of 1918—1945. World War I and the Great October Socialist Revolution brought a number of political and social changes, among them also the establishment of the Czechoslovak Republic. In 1920, the Society was given a new name, the Czechoslovak Geographical Society. In 1924, the Section of the Czechoslovak Geographical Society in Brno was founded.

From 1930 up to the beginning of World War II the most characteristic feature of the Society's activity were congresses of Czechoslovak geographers.

The Period from 1945 up to the Present. The liberation of Czechoslovakia by the Soviet Army together with the national and democratic revolution made it possible to renew the activity of our geographers in the Czechoslovak Geographic Society.

In 1946 the Slovak Geographical Society was established in Bratislava. A year later the Fifth Congress of Czechoslovak geographers was organised in Prague after a 10 year break. There were some changes in the organisation of the Czechoslovak Geographic Society, particularly at the end of 1952, when the summit scientific institution, the Czechoslovak Academy of Sciences, had been established. Among a number of Societies which were joined to it later on, was also the Czechoslovak Geographical Society. The Sixth Congress of Czechoslovak geographers took place in Smolenice near Trnava in 1955. The Seventh Congress of Czechoslovak geographers in Brno, 1957, accepted the recommendation that lectures about the place of the congress and its surroundings should be given at the congresses. At that time Sections were being established as local branches of the Society. Prague remained the seat of the Central Committee of the Czechoslovak Geographical Society, which became its supreme organ. For the Central Bohemian region a local branch was established in Prague in 1956. In due course further branches were founded and their centres were the following towns: Opava (1957, from 1969, in Olomouc), Prešov (1959), Liptovský Mikuláš (1960), Plzeň, Ústí nad Labem (both in 1961), Bratislava (pedological 1964), Banská Bystrica (1966), České Budějovice (1967), Hradec Králové (1972). These branches then organised further congresses of Czechoslovak geographers (1959 Opava, 1962 the Ústí branch in Teplice Spa in Bohemia, 1965 Prešov, 1969 Olomouc, and 1972 České Budějovice).

Since 1966 the Czechoslovak Geographical Society has built up professional groups organised on three levels, the central, the regional, and the local ones. In 1971 the Czechoslovak Geographical Society paid much attention to actions organised on the occasion of the 50th anniversary of the foundation of the Communist Party of Czechoslovakia.

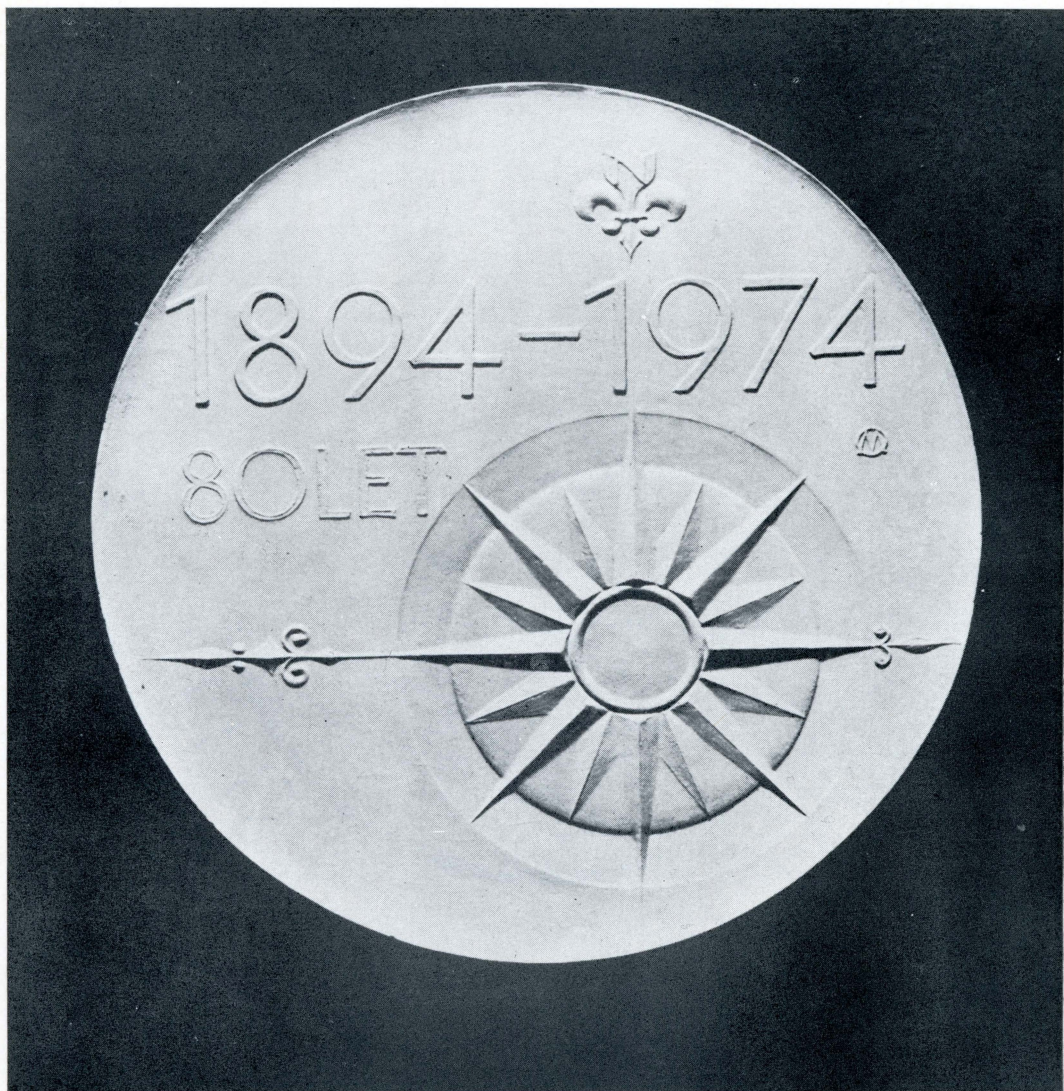
The Central Committee of the Society started establishing contacts with similar societies in the Socialist countries. The Czechoslovak Geographical Society is interested in making a broad public cooperate on the solution of topical geographic problems.

The tasks which are being solved by the Czechoslovak Geographical Society at present are closely connected with life, and they are aimed at the needs of Czechoslovak economics and, recently, also at the effort at improving the environs of man.

K článku *D. Trávníčka*: Vývoj a činnost Československé společnosti zeměpisné za 80 let jejího trvání

1. Návrh pamětní medaile k 80. výročí založení Čs. společnosti zeměpisné vypracovaný akad. sochařkou Miladou Othovou (první strana).

2. Druhá strana návrhu pamětní medaile akad. sochařky Milady Othové k 80. výročí založení Čs. společnosti zeměpisné.